

Intervencions arqueològiques a la cova del Rinoceront (pedrera de ca n'Aymerich, Castelldefels) anys 2002-2005

Joan Daura Luján, Montse Sanz Borràs i Manuel Vaquero Rodríguez

L'any 2002 es van iniciar les intervencions arqueològiques al jaciment prehistòric, inèdit fins ara, de la cova del Rinoceront de la pedrera de ca n'Aymerich, al terme municipal de Castelldefels (Baix Llobregat, província de Barcelona); intervencions dirigides pel Grup de Recerca del Quaternari del SERP de la Universitat de Barcelona.

Les referències històriques sobre l'existència de jaciments quaternaris de característiques semblants a l'entorn de la cova del Rinoceront anteriors a la nostra intervenció són escassos. Sabem, però, que a la mateixa pedrera on hi ha aquest jaciment, als anys quaranta, J. F. de Villalta i M. Crusafont (1950) van localitzar algunes bretxes amb material del plistocè. D'aquestes cavitats, avui dia desaparegudes, se'n van poder recuperar un bon nombre d'espècies del plistocè mitjà i superior mentre que d'altres es van destruir per l'acció de la pedrera o bé van ser adquirides per investigadors del centre d'Europa. En el marc del projecte de recerca sobre *Els primers pobladors del massís del Garraf-Ordal i eix del Llobregat*, les investigacions i la revitalització del jaciment arqueològic de la cova del Rinoceront s'ha fet realitat, amb l'objectiu de dur a terme una excavació en extensió i caracteritzar aquest singular dipòsit quaternari diacrònicament i sincrònicament.

La cova del Rinoceront és una cavitat càrstica originada a partir de la dissolució de les calcàries d'un sistema de diaclases més ampli. Malauradament la cavitat ha estat seccionada per les activitats de la pedrera de ca n'Aymerich

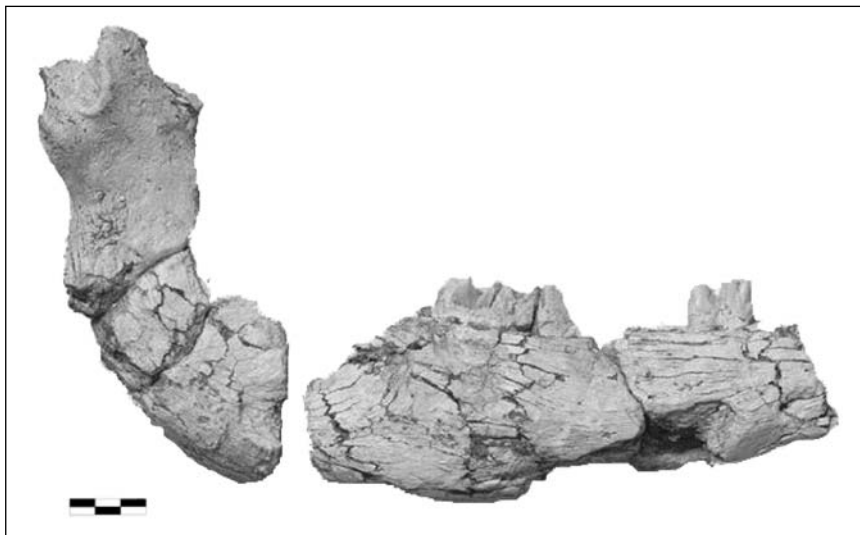
(coneguda també com pedrera Altissench) que ha destruït bona part del seu dipòsit, però n'ha permès també el descobriment. Fruit de les activitats de la pedrera, avui dia, el jaciment té una lectura vertical amb onze metres de potència estratigràfica, i no conserva l'entrada original.

La cavitat s'ubica en el que va ser el darrer front d'explotació de la pedrera, que va finalitzar les activitats a la dècada dels anys seixanta. És a tan sols set-cents metres de l'actual línia de

Figura 1. Cova del Rinoceront de la pedrera de ca n'Aymerich de Castelldefels (Baix Llobregat), amb un tall estratigràfic d'onze metres.

Figura 2. Mandíbula de rinoceront procedent de la cova del Rinoceront de Castelldefels (*Dicerorhinus etruscus brachycephalus* o *Stephanorhinus hundsheimensis*).

mar, en un conjunt de baixos i suaus relleus marginals de l'extrem meridional del massís del Garraf i a tan sols 25 metres sobre el nivell del mar. El relleu on hi ha la cavitat ha estat destruït per les activitats de la pedrera, però originalment estava configurat per dos vessants molt suaus de la serra de l'Argelagosa i per un fons on circulava el torrent de ca n'Aymerich. Actualment, davant de la cova del Rinoceront, s'estenen les formacions recents del delta del Llobregat i les sorres de les dunes costaneres.

Durant els anys que van del 2002 al 2005 les tasques arqueològiques dutes a terme al jaciment de la cova del Rinoceront s'han centrat a garbellar les terres despreses de la cova, en la restauració i la consolidació del jaciment arqueològic i en l'estudi i l'excavació de la seqüència estratigràfica.

La cova del Rinoceront va ser descoberta l'any 2002 com a conseqüència de l'esllavissada de part del jaciment per unes fortes pluges de la tardor d'aquell any. El dipòsit càrstic es va amarrar d'aigua perquè estava seccionat per l'últim front de la pedrera i part del reompliment d'argiles, blocs i graves dels onze metres de seqüència es van desplomar.

L'esllavissada dels materials va dipositar al peu de la cavitat un important volum de sediments i restes fòssils que durant un any van ser objectiu d'una intensa campanya de tamisatge per l'equip investigador que treballa al massís del Garraf. El treball sobre aquests materials ens dona una primera aproximació sobre el tipus de

jaciment així com una valoració general per al coneixement de l'acumulació dels materials.

La caiguda de terres de la cavitat no segueix cap criteri que ens en permeti determinar la situació estratigràfica ni encara menys una acumulació diferenciada. Tot i això, sabem que van esllavissar-se moltes restes de fòssils del nivell III, on actualment es localitza part d'un rinoceront, així com abundants restes de closca i plastró del gènere *Testudo*. En aquesta primera campanya de tamisatge, hem pogut establir una primera classificació taxonòmica de les restes de vertebrats així com la distribució cronològica, que permeten unes primeres precisions del jaciment, tot esperant un estudi més profund sobre els espeleotemes de la cavitat.

El material paleontològic més significatiu està format per un important conjunt de restes de rinoceront, del qual s'ha recuperat una branca mandibular esquerra d'un individu adult i nombroses peces dentàries tant inferiors com superiors juntament amb una part de l'esquelet postcranial. Les restes recuperades al jaciment de ca n'Aymerich s'adscriuen de moment a l'espècie *Dicerorhinus etruscus brachycephalus*, considerada per altres investigadors com *Stephanorhinus hundsheimensis*, un dels darrers rinoceronts etruscs que van viure a la península Ibèrica. Juntament amb les restes de rinoceront, en aquestes campanyes s'ha recuperat un gran nombre de quelònids del gènere *Testudo* que sumen un total d'onze individus. Els artiodàctils també són molt abundants, destaquen els cér-

vols (*Cervus elaphus*), les daines (*Dama dama*), els grans bòvids (*Bos/Bison*), les cabres (*Capra* sp.) i els tars (*Hemitragus* sp.).

En canvi, les restes de carnívors són molt poc freqüents en els materials procedents de les campanyes de tamisatge. Tan sols hem pogut determinar algunes falanges i metàpodes de hiènids (*Crocota* sp.) així com alguna resta de linx.

Per altra banda, en aquestes primeres campanyes, també es van recuperar vuit artefactes lítics de difícil adscripció cronològica però que es poden relacionar directament amb la presència humana a la cova del Rinoceront. D'aquests materials, quatre estan tallats en quars, tres en sílex i un en calcària, d'entre els quals destaca un nucli d'exploració jerarquitzada.

Tot i que les anàlisis tafonòmiques d'aquests materials són molt retallades i parcials a causa del desprendiment dels fòssils de la cavitat i de la fracturació, en les restes examinades hi ha indicis d'activitat de depredadors o carronyers. Les marques de carnívors són l'element més visibles a partir dels senyals de les seves mossegades en un gran nombre de parts anatòmiques. Paral·lelament també és visible alguna marca de tall molt esporàdica que evidencia la presència humana juntament amb les restes d'indústria lítica.

Aquestes primeres observacions sembla que indiquen que ens trobem davant d'un jaciment en què la majoria de restes van ser acumulades per carnívors i amb una escassa presència humana.

La gran quantitat de restes de vertebrats així com la gran varietat d'espècies, la presència de materials lítics i la llarga seqüència estratigràfica del jaciment van motivar una campanya de recerca de finançament per tal de poder adequar la cavitat per dur-hi a terme excavacions arqueològiques. Finalment, el juny del 2003, es van iniciar les obres de restauració del jaciment que van consistir en el sanejament dels volums rocosos més inestables, el repicat i l'estabilització del talús rocós de la pedrera, on es van col·locar malles per tal de fer d'armadura del ciment projectat, que es va aplicar al contorn immediat de la cavitat, a més de la col·locació de bolons d'ancoratge de tres metres de profunditat. L'ús de tècniques especialitzades de geotècnia vertical ha permès preservar el talús de la cavitat i instal·lar-hi posteriorment una bastida adaptada al

terreny i a les necessitats del desenvolupament dels treballs arqueològics.

Així, a partir de la instal·lació de la bastida hem pogut accedir a la cova del Rinoceront i estudiar-ne la seqüència estratigràfica d'uns onze metres de potència i els seus vuit nivells. Dominen els paquets formats per graves i blocs de calcària amb matriu de llims i arenas. El més significatiu de la seqüència és que es distingeixen diferents acumulacions de vertebrats. Així, per exemple, en el nivell VII del jaciment observem una gran quantitat de costelles, probablement d'un mateix individu en connexió anatómica, gairebé a la base del dipòsit.

També a la part medial del jaciment, a la base del nivell III, destaquen les restes postcranials d'una extremitat anterior d'un rinoceront. Per damunt d'aquestes restes, a la part medial del mateix nivell estratigràfic, destaca una gran acumulació de restes de quelònids probablement adscribibles al gènere *Testudo*. A la part superior de la cavitat són visibles abundants restes de cèrvids i caprins disseminats al llarg de tot el nivell I i II.

A partir de l'any 2003 vam iniciar les excavacions en extensió a la cova del Rinoceront, on queda una superfície de 6 m². En aquest reduït espai hi ha una gran concentració de restes de vertebrats on dominen majoritàriament els artiodàctils (cèrvols, daines, petits bòvids) així com els petits felins (linx) consumits amb uns mateixos patrons de fractura i marques de mossegades. L'acumulació de restes és molt significativa i hi dominen les restes cranials i les extremitats anteriors i posteriors així com restes de la cintura. A més a més, han aparegut també algunes restes de tortuga terrestre a la part final de la cavitat. Entre aquesta gran acumulació s'ha localitzat un petit nombre molt reduït de restes lítiques que evidencien certa presència humana esporàdica al jaciment.

Conclusions

De moment és difícil donar una atribució cronològica i cultural al conjunt de restes recuperades a la cova del Rinoceront. Per bioestratigrafia les restes de rinoceront corresponen a una espècie evolucionada dels darrers rinoceronts

etruscs que van viure a la península Ibèrica i segurament el darrer d'aquesta línia. El sostre del jaciment se situa probablement al voltant dels 80.000 anys, com la fauna recuperada així ho indica. Per altra banda, la presència d'espècies com *Crocota* amb afinitats amb les formes intermèdies i de *Testudo* amb formes arcaïques constitueixen juntament amb el rinoceront la part més important del jaciment al Plistocè Mitjà.

Les evidències tafonòmiques tant en els materials despresos com en els que procedeixen de l'excavació en extensió ens mostren la gran activitat dels depredadors visibles en les mossegades i les fractures dels ossos que evidencien l'ús de la cavitat com a cau.

En segon lloc, l'escassa presència d'indústria lítica tant en els materials despresos com en l'excavació *in situ* indiquen la presència humana de manera esporàdica. El fet de documentar molt poques marques de tall i restes lítiques són elements que fan pensar en una breu presència dels humans del Plistocè.

Des d'aquest punt de vista, la cova del Rinoceront respon a un context arqueològic documentat habitualment en jaciments del Plistocè Mitjà i que ha estat caracteritzat per Brugal i Jaubert (1991) com a «jaciments paleontològics amb índexs de freqüentació humana». Aquests jaciments tenen com a trets comuns la presència de grans quantitats de restes faunístiques, aportades per carnívors i altres processos naturals, associats a un nombre molt reduït d'elements lítics que verifiquen la presència humana molt puntual. Aquest tipus d'associació ha estat documentada àmpliament en jaciments del Plistocè Mitjà i Superior inicial a la península Ibèrica, com en alguns nivells de Trinchera Galeria, a la Serra d'Atapuerca (CARBONELL [et al.], 1999), Lezetxiki (BALDEÓN, 1993) o la Cueva de los Torrejones (ARRIBAS [et al.], 1997).

En aquests tipus de contextos, les restes d'indústria lítica no solen correspondre a seqüències de talla fabricades *in situ*, sinó a l'abandonament d'artefactes que els homínids transportaven en les seves visites a les cavitats. Això fa que en els conjunts dominin les restes retocades i els nuclis. Des d'aquest punt de vista, el conjunt de la cova del Rinoceront respon bé al que caldria esperar d'aquest tipus de jaciments.

Tot esperant nous resultats a la cova del Rinoceront, la situació de la cavitat al peu del massís del Garraf i davant del mar, així com la seva llarga seqüència cronològica i estratigràfica, fan d'aquest jaciment un dels més rellevants per a l'estudi del Plistocè Mitjà i Superior al nord-est de la península Ibèrica.

Agraïments

Agraïm la col·laboració de l'Ajuntament de Castelldefels, el Grup de Recerques Històriques de Castelldefels (GREHIC), Alarmas Spitz, Grup Soterias, Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, AVVIC, Mdm. Cabré, Sr. Noëbel i Behr-Service.

Aquest treball s'inclou en el programa «Els primers pobladors del massís del Garraf-Ordal i eix del Llobregat» dins el Plistocè Superior i Holocè a Catalunya (2001SGR00007 i el projecte PJDG005173001). Alhora ha estat possible gràcies a la beca atorgada pel MEC a J. Daura.

Referències bibliogràfiques

- ARRIBAS, A.; DIEZ, J. C.; JORDÀ, J. F. (1997). «Primeras ocupaciones en los depósitos pleistocenos de la Cueva de los Torrejones (Sistema Central español, Tamajón, Guadalajara): litoestratigrafía y actividad biológica». *Cuaternario y Geomorfología*, núm. 11, p. 55-66.
- BALDEÓN, A. (1993). «El yacimiento de Lezetxiki (Gipuzkoa, País Vasco). Los niveles musterienses». *Munibe*, núm. 45, p. 3-97.
- BRUGAL, J.-Ph.; JAUBERT, J. (1991). «Les gisements paléontologiques pléistocènes à indices de fréquentation humaine: un nouveau type de comportement de prédation?». *Paléo*, núm. 3, p. 15-41.
- CARBONELL, E.; ROSAS, A.; DIEZ, J. C. [eds.] (1999). «Atapuerca: ocupaciones humanas y paleoecología del yacimiento de Galería». *Memorias. Arqueología en Castilla y León*, núm. 7. Junta de Castilla y León.
- VILLALTA, J. F.; CRUSAFONT, M. (1950). «Un nuevo yacimiento pleistocénico en Castelldefels. Nota preliminar». *Estudios Geológicos*, volum VI, p. 275-285.

Joan DAURA LUJÁN i Montse SANZ BORRÀS (Grup de Recerca del Quaternari, SERP, Universitat de Barcelona). Manuel VAQUERO RODRÍGUEZ (Àrea de Prehistòria. Universitat Rovira i Virgili).